

EXPLOATĂRI FORESTIERE ȘI CĂI FERATE INDUSTRIALE ÎN ROMÂNIA REGALĂ. „TIȘIȚA” ȘI SOCIETĂȚILE PE ACȚIUNI LEGATE DE INTERESELE ACESTEIA (1907-1940)

Csongor Jánosi*

Abstract: *This study examines the relations between the forestry companies in Romania (in the former Putna County, now Vrancea County), founded by the Hungarian Count Armin Mikes, the Jewish Italian-Austrian Camillo Castiglioni and other industrial magnates of the time, and the political decision-makers and local communities in the first half of the 20th century. From 1907 onwards, foreign companies began to exploit many of these forests because of numerous concessions granted by the Bucharest authorities. Shortly after, these firms moved on to the construction of timber factories and narrow-gauge railroads on public and private land, which they leased for 20 to 25 years. My article shows how Bucharest politics supported the expansion of these companies until the First World War. However, with the outbreak of hostilities and the subsequent creation of the unified Romanian state, these companies became the target of numerous sabotage actions initiated by the central authorities. For example, after the adoption of the Enemy Property Law on 12 June 1923, the “Tișița” company was nationalized. The ongoing dispute culminated in a “transaction” and in 1927 the assets were returned to the Oituz Forestry Company in Brașov, owned by Mikes. A couple of years later, however, the Oituz Forestry Company was forced to transfer its assets to the State Forestry House. In February 1937, another “agreement” took place between the Romanian state and the management of Tișița. Oituz immediately renounced the further use of the concession for the private goods of “Tișița” and proceeded to dismantle the railroad line and sell the industrial park. Although the industrial railroad had a direct economic impact on 20 settlements in Putna County and contributed to the growth of general welfare and rural tourism, the local political elite could not intervene favorably at the ministerial level to pay the owner Mikes and thus prevent the liquidation of the railroad.*

Keywords: Interwar Romania, Transylvania, Transylvanian Hungarian Aristocracy, Joint Stock Companies, Logging and Industrial Railways

Introducere

Societatea anonimă pe acțiuni pentru exploatare de păduri, cu sediul în București, care a devenit cunoscută în deceniile următoare sub numele de „Tișița”, a desfășurat exploatări forestiere și de prelucrare a lemnului în așezarea Tișița (astăzi parte a orașului Mărășești) din județul Vrancea, în valea Putnei, precum și în pădurile din jurul celor două brațe ale pârâului Tișița.

* Cercetător, dr., Asociația Pokoly din Cluj-Napoca; e-mail: sarlovagas@yahoo.com.

Societatea pe acțiuni a fost înființată de contele Ármin Mikes¹ în 1906, cu un capital de 1.000.000 de lei, al cărui valoare nominală era acoperită de 1.000 de acțiuni. Contele, care apare în literatura de specialitate atât în contextul regiunii Trei Scaune (în maghiară *Háromszék*, actualmente județul Covasna)², cât și în context imperial³, a intrat în afacere prin diferite contracte de utilizare a pădurilor vecine din munții Vrancei ai Vechiului Regat, în valoare de circa 800.000 lei, restul sumei de până la 1.000.000 lei, fiind acoperită de alți contribuabili, respectiv, Vuk&Söhne cu 50.000 lei, Jacques Hoffman cu 80.000 lei, firma Eftimiu cu 25.000 lei, și alți cinci cetățeni români cu 45.000 lei⁴.

Această cercetare își propune să reconstituie povestea unei naționalizări limitate a unei investiții maghiaro-austriece în România, sau mai degrabă modul în care Ármin Mikes și-a folosit relațiile de afaceri cu România înainte de 1914 pentru a-și salva interesele din Moldova în deceniile de după Primul Război Mondial, în ciuda eforturilor depuse de stat, care a încercat să românizeze așa-zisa proprietate „străină”. Voi examina relația dintre corporațiile forestiere din România finanțate de magnați contemporani, inclusiv evreul italiano-austriac Camillo Castiglioni⁵, puterea politică și comunitățile

¹ Ármin Mikes, conte (1868–1944), aristocrat maghiar transilvănean, mare industriaș. Despre el a se vedea Csongor Jánosi, „*Hontalanul*”: *védekezési technikák a két világháború között Nagy-Romániában*. Gr. Mikes Ármin (1868-1944), „Pro Minoritate”, 2018 Primăvara, p. 3–32.

² A se vedea Botond Nagy, *Közteherviselés és fejlesztéspolitika a dualizmus kori Háromszéken: Gazdaságtörténeti vázlat*, „Magyar Kisebbség”, anul 22, nr. 85-86 (3-4/2017), p. 7–95; Idem, *Háromszék legkedveltebb adóalanyai 1871–1918*, în vol. *Elitek Háromszéken a 19-20. században. A politikai, gazdasági, egyházi és kulturális élet szereplői. Tanulmányok*, (ed.) Zoltán Csaba Novák, Csíkszereda, Háromszék Vármegye Kiadó – Pro Print Könyvkiadó, 2015, p. 125–176; Idem, *Erdővagyon-újraelosztás és faipari nagyvállalatok megjelenése Háromszéken*, în vol. *Certamen I. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában*, (ed.) Emese Egyed, László Pakó și Attila Weisz, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2013, p. 335–352.

³ A se vedea Gábor Egry, *Unruly Borderlands. Border-making, Peripheralization and Layered Regionalism in Post-First World War Maramureș and the Banat*, „European Review of History”, 27 (2020), p. 709–731.

⁴ Serviciul Județean Covasna al Arhivelor Naționale [infra: SJAN Covasna], Fond *Brigada Specială de Siguranță Sfântu Gheorghe 1921-1940*, dos. nr. 36/1921 (Dosar relativ la Mikes Armin, supus ungar din comuna Zăbala), f. 24.

⁵ Camillo Castiglioni (1879–1957), finanțator și bancher austro-italian de origine evreiască, producător de avioane, fondator al succeselor inițiale ale BMW, colecționar de artă și mecenat al artelor. A se vedea Gian Scipione Rossi, *Lo „squalo” e le leggi razziali. Vita spericolata di Camillo Castiglioni*, Soveria Mannelli, Rubbettino Editore, 2017; Reinhard Schlüter, *Der Haifisch. Aufstieg und Fall des Camillo Castiglioni*, Wien, Zsolnay Verlag, 2015; Laura Stanciu, *Italian Multinational Banking in Interwar East Central Europe*, „Financial History Review”, 7 (2000), p. 45–66.

locale pe parcursul mai multor perioade istorice, pe baza documentelor de arhivă și a articolelor de presă. Voi argumenta, pe de o parte faptul că funcționarea profesională a unei entități corporative vitale în viața județului contemporan Putna, în ceea ce privește mijloacele de trai și transportul public, au forțat mai întâi atât elitele politice locale, cât și cele ale capitalei să accepte un compromis; pe de altă parte, absența unei alternative viabile și înapoierea economică a regiunii, i-au împiedicat să ia măsuri care ar fi putut submina existența populației locale.

I. Istoria „Tișiței” până la intrarea României în Primul Război Mondial. Licențe, construcție de fabrici și căi ferate, fuziuni: „perioada de glorie” (1907-1916)

Consiliul de Miniștri al celui de-al doilea guvern Cantacuzino⁶ a discutat raportul nr. 9465 al Ministrului Lucrărilor Publice, Ion C. Grădișteanu, tocmai în ultima sa întâlnire din 12 martie 1907, în care Constantin C. Arion și Ioan G. Saita au solicitat, în numele *Societății anonime pe acțiuni pentru exploatare de păduri* din București, realizarea unei linii de cale ferată cu ecartament îngust de 70 km. în județul Putna. Ca răspuns la cererea de livrare numai a materialelor lemnoase, Consiliul de Miniștri l-a autorizat pe ministrul competent să acorde dreptul de construcție și exploatare societății pe acțiuni pe tronsonul indicat⁷. Hotărârea a permis utilizarea drumului comunal, scutire de taxă, taxă de timbru și vamă timp de 15 ani și o reducere de transport feroviar pentru materialele de construcție⁸.

În paralel cu licențierea căii ferate industriale, societatea pe acțiuni a întreprins demersuri pentru achiziționarea terenului necesar construcției fabricii, în prima fază printr-un contract de închiriere cu o persoană fizică. În consecință, la 16 aprilie 1907, directorul general Jacques Hoffman a semnat un contract cu moșierul și politicianul Ioan I. Langa din Focșani⁹, conform căruia, acesta din urmă a închiriat companiei 25 de hectare din proprietatea sa din Bizighești pentru 25 de ani, de la 1 aprilie 1907, cu suma de 1.650 lei pe an¹⁰.

⁶ A se vedea Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României: de la începuturi – 1859, până în zilele noastre – 1995*, ediția a 2-a revizuită și adăugită, București, Edit. Machiavelli, 1999.

⁷ Serviciul Municipal București al Arhivelor Naționale [infra: SMAN București], Fond *S.A. pe acțiuni pentru exploatarea de păduri Tișița, 1907-1939* [infra: Fond *Tișița*], dosar 1/1907-1934, f. 62.

⁸ *Ibidem*, f. 77.

⁹ Ioan I. Langa (?–1931), politician român, deputat și senator, ofițer al Ordinului „Coroana României”. Despre el, a se vedea: Ioan I. Langa, „*Universul*”, anul 49, nr. 71, 16 martie 1931, p. 11.

¹⁰ SMAN București, Fond *Tișița*, dos. nr. 1/1907-1934, f. 178–199.

Hoffman a dat o garanție de 15.000 de lei pentru punerea în aplicare a termenilor contractului de închiriere, în timp ce Langa a garantat suma primită cu proprietatea sa de 715 hectare din Bizighești. Pe lângă banii de garanție care urmau să fie rambursați după 25 de ani, Hoffman a renunțat la inspecția titlurilor de proprietate și a cercetării „posesiunii pașnice”. Termenul de închiriere a fost 1 aprilie 1932, totodată, societatea își rezerva dreptul de a înceta contractul după cel de-al 15-lea an de închiriere, prin înștiințarea proprietarului cu un an înainte. Ulterior s-a dovedit a fi importantă clauza de la punctul 9, care prevedea că la expirarea sau rezilierea contractului, societatea va demonta și scoate toate construcțiile, utilajele și materialele, eventualele reziduuri de combustibil, nivelând terenul, în așa mod încât să-l facă cultivabil pentru recolta de anul viitor¹¹.

Începând din anul 1908, societatea numită la unison „Tișița”, a început demersurile pentru achiziționarea terenurilor necesare traseului de cale ferată, negocierile inițiate mai ales cu persoane fizice, respectiv obștile sătești și mai rar cu oficiile parohiale, permițând încheierea unui total de 740 de contracte până în 1910¹².

Până în toamna anului 1908, compania construisese 62 km. de cale ferată cu suma de 1.750.000 lei, dar construcția ultimilor 12 km. de linie a întâmpinat obstacole. Pentru a le depăși, a fost nevoie din nou de ajutor oficial. În septembrie 1908, compania a solicitat guvernului să declare această secțiune zonă de utilitate publică¹³. Încă din aceeași zi, Ministerul Lucrărilor Publice a încredințat prefecturii Putna să solicite consiliilor comunelor interesate și consiliului județean, sau în lipsă, delegației județene, să întocmească o opinie de expertiză privind avantajele și dezavantajele traficului feroviar care ar trece prin teritoriul lor. În cadrul reacției în lanț, prefectul I. Panaitescu a apelat imediat la administratorul plasei Vrancea cu sediul în Bârsești, cerând cooperarea cât mai curând posibil. Ca urmare a acțiunii energice, la data de 8 octombrie, Consiliul județean a înaintat Ministrului Lucrărilor Publice hotărârile comunale nr. 15, 17 și 20, prin care se comentau construcția căii ferate cu ecartament îngust. Cu toate acestea, marcarea exactă a traseului în restul anului – prin inspectorul șef A. Chiriac – a necesitat prezență oficială și acțiuni energice în continuare¹⁴.

În aprilie 1909, trei sate au depus mai multe contestații împotriva construirii liniei și a perspectivei exproprierii. Legat de aceasta, ministerul i-a

¹¹ *Ibidem*, f. 219–220 și 249–250.

¹² *Ibidem*, f. 98–121, 125–140. 147–162.

¹³ Serviciul Județean Vrancea al Arhivelor Naționale [infra: SJAN Vrancea], Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 166/1908, f. 5.

¹⁴ *Ibidem*, f. 1–4; 6–11.

trimis înapoi și a transmis prefecturii să se ocupe de urgență de caz, îndrumându-i să depună actele la Parchetul Tribunalului Putna pentru a putea solicita anunțarea sentinței de expropriere convenită. Dispoziția ministerială a produs rezultatul scontat la nivel local: Prefectura Putna a acceptat rezultatele lucrării comisiei de expropriere la 6 iunie 1909 și le-a înaintat procurorului de la Putna pentru finalizarea procedurii de expropriere în conformitate cu prevederile în vigoare¹⁵.

Presa maghiară a vremii (1910) a început să scrie articole mai detaliate despre Societatea pe acțiuni de exploatare a lemnului „Tișița”, apreciind-o drept cea mai mare companie din România care lucra cu capital maghiar. La 12 februarie 1910 apărea informația conform căreia societatea înființată de Ármin Mikes, care lucra la Mărășești cu un ferăstrău cu abur cu 12 rame, preconiza recoltarea și prelucrarea celor circa 4 milioane de metri cubi de lemn de pin aflat în pădurile situate de-a lungul râului Putna¹⁶. La acea vreme, interesele maghiare erau tulburate de faptul că guvernul român venise cu un proiect de lege care impunea întreprinzătorilor o taxă de reîmpădurire de 80 de lei după defrișarea fiecărui hectar de pădure și care trebuia plătită inclusiv pentru exploatarea forestieră în curs de desfășurare. Din acest motiv, reprezentanțele străine au făcut tot posibilul pentru a proteja companiile investitoare. Ei considerau că noua lege românească a pădurilor era de fapt îndreptată împotriva a trei firme maghiare: „Lotru” (Groedel)¹⁷, „Goetz” și „Tișița”¹⁸.

În mai 1910, proprietatea asupra companiei a cunoscut o serie de schimbări. În urma majorării capitalului social de la 1 milion la 4 milioane de lei, Ármin Mikes intra în posesia a 3.800 de acțiuni, pe care le-a finanțat cu un împrumut de la Banca de Economii și de Împrumut Ipotecar Național din Budapesta (*Budapesti Takarékpénztár és Országos Zálogkölcson Rt.*)¹⁹. Ca urmare a finanțării masive realizate de către banca sus amintită, compania

¹⁵ *Ibidem*, dos. nr. 199/1909, f. 1–11.

¹⁶ *Fa és faneműek. Magyar fatermelők veszedelme Romániában*, „Magyar Kereskedők Lapja”, anul 30, nr. 7, 12 februarie 1910, p. 7.

¹⁷ Erdélyi Erdőipar [Industria Silvică Transilvană], care s-a transformat în societate pe acțiuni în 1892 și care a funcționat sub numele de „Ardeleana” în perioada interbelică, a fost deținută de familia Groedel (Zadig și cei trei fii ai săi, Ármin, Bernát și Albert) din Maramureș, împreună cu alte companii satelit din industria lemnului din România. A se vedea András Tóth-Bartos, *Vándorgyűlés Sepsiszentgyörgyön – 1898*, „Erdészeti Lapok”, anul 151, 7-8 (2016), p. 238–240.

¹⁸ *Fa és faneműek. Magyar fatermelők veszedelme Romániában*, „Magyar Kereskedők Lapja”, anul 30, nr. 8, 19 februarie 1910, p. 5.

¹⁹ *A Terézia Romániában*, „Pesti Napló”, anul 61, nr. 119, 20 mai 1910, p. 19; *A Tisita erdőkitermelési rt. (Bukarest)*, „Magyar Kereskedők Lapja”, anul 30, nr. 21, 21 mai 1910, p. 7; SJAN Covasna, *Fond Brigada Specială de Siguranță Sfântu Gheorghe 1921-1940*, dos. nr. 36/1921, f. 24.

plănuia să extragă 120.000 metri cubi de pin anual, în principal pentru export²⁰. Prestigiul în creștere este relevat și de faptul că societatea a devenit membru al cartelului de export al producătorilor de rășinoase denumit Societatea pe acțiuni „Accordo”, condusă de Lajos Horch, cu sediul la Budapesta²¹.

Deși societatea pe acțiuni a încheiat anul 1910 cu o pierdere de 105.000 lei²², acest lucru nu i-a împiedicat ambițiile de extindere²³. În decembrie 1911, compania, care și-a extins considerabil fabrica, pe de o parte conta pe participarea Băncii de Economii din Budapesta pentru a cumpăra mai multe păduri, pe de altă parte pe investiții franceze pentru a-și majora capitalul social²⁴. Totuși, conform raportului din 1911 al consulatului austro-ungar din Brăila, funcționarea „Tișiței” nu a fost lipsită de nori. A lucrat doar pentru țară, pentru că prețurile de aici erau mai bune decât prețurile de export. Puținul pe care îl avea pentru export provenea dintr-o obligație mai veche și a plecat în Germania prin Rotterdam. Au avut și niște transporturi mai mici către Constantinopol și Salonic, dar în ultimele luni ale anului transportul acolo nu a mai fost rentabil, deoarece tarifele de transport maritim au crescut semnificativ²⁵.

În iulie 1912, a apărut știrea că finanțarea „Tișiței” va ajunge în mâinile grupului Rothschild²⁶. Aceasta deoarece, la începutul lunii august, Banca Generală Maghiară de Credit (Magyar Általános Hitelbank)²⁷, Österreichische Credit-Anstalt și Banca de Economii și de Împrumut Ipotecar Național din Budapesta au purtat negocieri în legătură cu posibilitatea ca atât „Tișiței” cu un capital social de 4 milioane de lei, cât și Societății pe acțiuni pentru Silvicultură și Gatere din Zăbala a Contelui Mikes (*Gróf Mikes Zabolai Erdőgazdasága és*

²⁰ *A Tisita fatermelő rt. (Bukarest)*, „Magyar Kereskedők Lapja”, anul 30, nr. 28, 9 iulie 1910, p. 5.

²¹ *Accordo rt.*, „Magyar Kereskedők Lapja”, anul 30, nr. 51, 17 decembrie 1910, p. 8.

²² *Egy magyar vállalat vesztése Romániában*, „Pesti Napló”, anul 62, nr. 107, 7 mai 1911, p. 24.

²³ În vara anului 1911, Ármin Mikes a răscumpărat din acțiunile firmei Gróf Mikes Zabolai Erdőgazdasága és Fűrésztelepei Részvénytársaság [Societatea pe acțiuni pentru Silvicultură și Gatere din Zăbala al Contelui Mikes] în valoare de 1 milion de coroane și a devenit astfel acționarul aproape exclusiv al celor două companii industriale extinse, care, conform estimărilor vremii, procesa anual 250.000 de m³ din „cei mai buni bușteni de molid și brad”. *A fapiacról*, „Pesti Hírlap”, anul 33, nr. 189, 11 august 1911, 17.

²⁴ *Magyar és francia tőke Romániában*, „Világ”, anul 2, nr. 291, 8 decembrie 1911, p. 21; *A Tișița erdőüzlete Romániában*, „Pesti Napló”, anul 62, nr. 293, 10 decembrie 1911, p. 23.

²⁵ *A brailai faipar*, „Közgazdasági Értesítő”, anul 7, nr. 2/1917, p. 376.

²⁶ *A Mikes-féle erdővállalatok Rothschildék kezébe kerülnek*, „Pesti Napló”, anul 63, nr. 178, 30 iulie 1912, p. 18.

²⁷ Despre istoria lui, a se vedea György Tallós, *A Magyar Általános Hitelbank, 1867–1948*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995.

Fűrésztelepei Részvénytársaság), cu un capital social de 5 milioane de coroane, să li se acorde sume semnificative de credit deschis în scopul noilor investiții²⁸. În 24 august, pe baza relatărilor unanime de presă, consorțiul format din Banca Generală Maghiară de Credit, casa bancară vieneză S.M. v. Rothschild & Söhne, precum și afiliatul K.k. priv. Österreichische Credit-Anstalt für Handel- und Gewerbe²⁹ a stabilit acorduri cu Ármin Mikes. La 15 noiembrie 1912, societatea pe acțiuni a ținut o adunare generală extraordinară care a aprobat acordurile încheiate de consiliul de administrație cu Banca Generală Maghiară de Credit³⁰ și Österreichische Credit-Anstalt pentru finanțarea companiei. Interesul Băncii de Economii și de Împrumut Ipotecar Național din Budapesta a scăzut, astfel că membrii reprezentanți ai instituției în consiliul de administrație – cu excepția directorului general Ármin Stein³¹ – au demisionat, iar în locul lor au fost aleși delegați din noua asociație a băncilor. Noul context financiar a creat un potențial uriaș de cumpărare, iar apariția articolelor de presă aferente nu au întârziat. În ianuarie 1913, s-a răspândit informația că „Tișița” ar fi cumpărat cantitățile de lemn disponibil din partea superioară a văii Putnei, care erau proprietatea societății pe acțiuni Zábala și care aparțineau tot lui Mikes, prevăzând și faptul că transportoarele și gaterul, echipamentele companiei ardelenene ar urma să fie demontate și relocate, astfel încât să poată fi folosite la creșterea performanței intereselor din România³².

²⁸ *Nagy tranzakció a faiparban*, „Pesti Hírlap”, anul 34, nr. 181, 1 august 1912, p. 18; *A Magyar általános hitelbank faizleti tranzakciója*, „Magyar Kereskedők Lapja”, anul 32, nr. 31, 3 august 1912, p. 7.

²⁹ Despre banca fondată de Anselm von Rothschild la Viena în 1855, a se vedea Aurel Schubert, *The Credit-Anstalt Crisis of 1931*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992; Eduard März, *Austrian Banking and Financial Policy: Credit-Anstalt at a Turning Point, 1913–1923*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 1984.

³⁰ Acest lucru este confirmat și de raportul public de afaceri din 1912 al Băncii Generale Maghiare de Credit. A se vedea: *Bankok és pénzüzetek*, „Az Ujság”, anul 11, nr. 1, 1 ianuarie 1913, p. 58; *Magyar Általános Hitelbank, Bankok és Takarékpénztárak Budapesten*, în vol. *Nagy Magyar Compass (azelőtt Mihók-féle), 1913/14*, Dr. Galánthai Nagy Sándor (ed.), anul 41, partea 1-a, Budapest, Stephaneum Nyomda, 1913, p. 138–147.

³¹ A se vedea: *Magyar Országos Bank Részvénytársaság, Magyar–Olasz Bank Részvénytársaság, Bankok és Takarékpénztárak Budapesten*, în vol. *Nagy Magyar Compass (azelőtt Mihók-féle), 1918/9–1919/20*, Dr. Galánthai Nagy Sándor (ed.), anii 46 și 47, partea a 2-a, Budapest, Stephaneum Nyomda, 1920, p. 169–171 și 177–181; *A bécsi illegális koronaiütletek ügyében öt bankcég főnökét őrizetbe vette a rendőrség*, „Pesti Napló” anul 75, nr. 12, 15 ianuarie 1924, p. 2; Karls Pál, *a Depositnenbank igazgatója és több milliárdos bankcég ellen megszüntették az eljárást*, „Esti Kurír”, anul 3, nr. 12, 16 ianuarie 1925, p. 5.

³² *Erdőtranzakció*, „Magyar Fakereskedő – Ungarischer Holzhändler”, anul 20, nr. 3, 16 ianuarie 1913, p. 4; *Hírek a faipar köréből*, „Pesti Napló”, anul 64, nr. 22, 25 ianuarie 1913,

Între timp, „Tișița” a continuat construcțiile de cale ferată, pledând cu insistență pentru autorizarea construirii liniei de cale ferată de trecere a graniței româno-maghiare³³, însă nu în mod independent de planurile sale de cumpărare a pădurilor. În iunie 1913, s-a creat mare vâlvă când „Tișița” a cumpărat Societatea pe acțiuni „Carpații”³⁴, înființată la 28 ianuarie 1908, cu sediul la Galați, împreună cu cele 2.500 de hectare de pădure aferente³⁵, cu calea ferată industrială³⁶, cu funicular³⁷, și cu ferăstrăul cu abur cu nouă cadre³⁸ care funcționase în fabrica din Soveja³⁹. Conducerea „Carpații” și „Tișița” au fost în strânsă legătură între ele încă de la început, dar prima avea interesul primordial să fie conectată cât mai curând la linia principală construită de cea din urmă. De aceea, construirea „ramificațiilor” reprezintă în primul rând implementările companiei din Galați. Odată cu achiziția, care a dus la redenumirea parțială a Societății „Carpații” și la modificări de management în cadrul acesteia⁴⁰, „Tișița” a dobândit și o opțiune de achiziție a încă 7.000 de hectare de pădure lângă linia de cale ferată a companiei⁴¹.

Între timp, arendările mai mici au fost și ele realizate cu sârguință. În noiembrie 1913, a apărut zvonul despre o altă negociere de cumpărare, potrivit căreia „Tișița” era în tratative pentru achiziția unor mari păduri românești, al

p. 22; *Mikes gróf újabb fatranzakciója*, „Budapesti Hírlap”, anul 33, nr. 28, 1 februarie 1913, p. 18.

³³ Botond Nagy, *Mercur a keleti végeken. Határszéli gazdasági környezet és üzleti modellek a dualizmus kori Háromszéken (1867–1918)*, vol. I–II, Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó – Erdélyi Múzeum Egyesület, 2021.

³⁴ Despre activitatea „Carpații” Societate Anonimă Română Forestieră, a se vedea Serviciul Județean Galați al Arhivelor Naționale [infra: SJAN Galați], Fond *Tribunalul Județului Covurlui 1836-1952. Secția I-a*, dos. nr. 7/1907, f. 1–76 (inclusiv verso).

³⁵ *Ibidem*, f. 2 (inclusiv verso); SJAN Vrancea, Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 27/1909, f. 9–13, 16–25.

³⁶ SMAN București, Fond *Tișița*, dos. nr. 1/1907-1934, f. 19–31, 35–36, 224–227; SJAN Vrancea, Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 106/1911, f. 4–8.

³⁷ SJAN Vrancea, Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 106/1911, 33–34 (inclusiv verso), f. 37–38.

³⁸ SJAN Covasna, Fond *Brigada Specială de Siguranță Sfântu Gheorghe 1921-1940*, dos. nr. 36/1921, f. 24.

³⁹ SMAN București, Fond *Tișița*, dos. nr. 1/1907-1934, f. 229–232.

⁴⁰ SJAN Galați, Fond *Tribunalul Județului Covurlui 1836-1952. Secția I-a*, dos. nr. 7/1907, f. 65–75.

⁴¹ *A Tișița erdővásárlása*, „Pesti Napló”, anul 64, nr. 141, 15 iunie 1913, p. 22; *Mikes gróf zabolai erdőgazdasága és fűrésztelepei részvénytársaság*, „Budapesti Hírlap”, anul 33, nr. 142, 17 iunie 1913, p. 22; *A Tișița r.-t. nagy erdővétele*, „A Fakereskedelem – Der Holzhandel”, anul 3, nr. 12, 25 iunie 1913, p. 10.

căror proprietar era o societate londoneză⁴². Foarte probabil, noul director general, Oszkár László, a jucat și el un rol în pregătirea noii achiziții⁴³. În aceste condiții, compania a încheiat anul de afaceri cu un profit de 256.188 lei și un dividend de 60 la sută⁴⁴.

În vara anului 1913, conducerea companiei a luat în considerare nu doar oportunitățile de afaceri, dar a avut grijă să obțină puncte bune și în fața conducerii politice din București. În consecință, în zilele celui de-al Doilea Război Balcanic, urmând exemplul altor companii de exploatare forestieră cu capital străin – care, pe lângă muncitorii înrolați, erau preocupați și de rezultatul războiului⁴⁵ –, „Tișița” a pus la dispoziția Ministerului de Război spitalul său complet echipat, de cincizeci de paturi, și s-a angajat să găzduiască răniții și să asigure vindecarea acestora⁴⁶.

În martie 1914, „Tișița” a cumpărat 11.000 de hectare de păduri de la *The Putna Forests and Sawmills Company Limited*⁴⁷, înființată de Sarpif, de la firma *Sarpif* deținută de familia Baronului Groedel și astfel suprafața de pădure în exploatare a companiei a crescut la circa 25.000 hectare⁴⁸. Tipic pentru știrile vremii, alte organe de presă difuzau informații inexacte. În consecință, s-a spus că Societatea pe acțiuni *Erdélyi Erdőipar* (Industria Silvică Transilvană, după Primul Război Mondial *Ardeleana*), deținută de Groedel, a vândut către „Tișița” 11.000 de hectare de pădure primitivă lângă Focșani⁴⁹, în timp ce alte ziare susțineau că de fapt pădurea de circa 6.000 de iugăre din vecinătatea Buzăului, cu aproximativ un milion de molizi,

⁴² *A Tișița erdővétele Romániában*, „Budapesti Hírlap”, anul 33, nr. 280, 27 noiembrie 1913, p. 19.

⁴³ *Az „Accordo” puhařakiviteli kartell*, „Magyar Fakeskedő – Ungarischer Holzhändler”, anul 20, nr. 50, 11 decembrie 1913, p. 4.

⁴⁴ *Bilanțuri – Tișița*, „Adevărul”, anul 28, nr. 8826, 11 aprilie 1914, p. 4; *A „Tișița” fakitermelő rt. (Bukarest)*, „Magyar Kereskedők Lapja”, anul 34, nr. 13, 25 aprilie 1914, p. 5; SMAN București, Fond *Tișița*, dos. nr. 1/1907-1934, f. 15–16, 167–172.

⁴⁵ *România háborúja és a magyar faipar*, „Pesti Napló”, anul 64, nr. 167, 16 iulie 1913, p. 19.

⁴⁶ *Magyarok adománya a román katonáknak*, „Pesti Hírlap”, anul 35, nr. 178, 29 iulie 1913, p. 11.

⁴⁷ SJAN Galați, Fond *Curtea de Apel Galați, 1864-1918. Secția I-a*, dos. nr. 3/1910, f. 1–30 (inclusiv verso); Fond *Curtea de Apel Galați, 1864-1918. Secția a II-a*, dos. nr. 9/1909, f. 1–11 (inclusiv verso).

⁴⁸ *Nagy fa-üzletek*, „Pesti Napló”, anul 65, nr. 64, 15 martie 1914, p. 22; *Groedelék üzletei*, „Az Est”, anul 5, nr. 65, 17 martie 1914, p. 10; *A Tișița erdőitermelési rt. (Bukarest)*, „Magyar Kereskedők Lapja”, anul 34, nr. 13, 28 martie 1914, p. 8.

⁴⁹ *A Tișița erdővétele*, „Budapesti Hírlap”, anul 34, nr. 74, 27 martie 1914, p. 17; *Groedelék*, „Ellenőr”, anul 8, nr. 52, 2 aprilie 1914, p. 2.

aparținând tot familiei Groedel, a fost vândută cu 5 milioane de coroane⁵⁰. În cursul lunii aprilie, societatea pe acțiuni a cumpărat și pădurile de molid întinse pe o suprafață de 3.000 de hectare din Valea Putnei ale industriașului bucureștean Alexandru Maxim, care anterior avea un interes și în Societatea pe acțiuni „Carpații”, domeniu ce se adăuga suprafeței de pădure achiziționată recent de la *The Putna Forests*⁵¹. Totodată, au existat și negocieri pentru achiziționarea Societății pe acțiuni „Union”, iar conform experților, Armin Mikes plănuia să monopolizeze piața lemnului din România⁵². Expansiunea de amploare s-a realizat cu siguranță cu un vânt politic favorabil, alegerea a doi politicieni conservatori, miniștrii Take Ionescu și Nicolae Xenopol, în consiliul de administrație al „Tișiței” a servit și la menținerea bunăvoinței Bucureștiului⁵³.

În 1915, în umbra războiului, compania trebuia deja să facă față suspiciunilor administrației publice. Aceștia s-au plâns de obstrucționarea lucrărilor la calea ferată ce ducea la frontieră, la care Direcția Poliției și Siguranței Generale a anunțat că autorizația de construire anterioară nu mai este valabilă din cauza războiului. Pe 19 mai, prefectul de Putna a transmis companiei noul ordin al Ministerului de Interne⁵⁴. Nu există nicio evidență despre intervențiile la nivel înalt de la București, dar cu siguranță acestea au dus la faptul că, în urma acordului Ministerului de Război, în cele din urmă și Ministerul de Interne a autorizat construirea liniei de cale ferată a companiei până la granița cu Ungaria⁵⁵.

În același timp, războiul a creat și oportunități de afaceri, mai ales importuri de cereale în Austro-Ungaria, care suferea de o penurie de alimente din cauza unei recolte proaste. Compania însăși a obținut o licență de export, iar linia de cale ferată părea a fi o oportunitate bună. La 5 august 1915, guvernul a autorizat „Tișița” să transporte cereale și alte produse agricole pe calea sa

⁵⁰ *Az Erdélyi Erdőipar R.T.*, „A Fakereskedelem – Der Holzhandel”, anul 4, nr. 7, 1 aprilie 1914, p. 6; SJAN Covasna, Fond *Brigada Specială de Siguranță Sfântu Gheorghe 1921-1940*, dos. nr. 36/1921, f. 24–25.

⁵¹ *A Tișița terjesztése Romániában*, „Budapesti Hírlap”, anul 34, nr. 88, 12 aprilie 1914, p. 89; *Erdővétele*, „A Fakereskedelem – Der Holzhandel”, anul 4, nr. 10, 22 aprilie 1914, p. 3.

⁵² *Gróf Mikes Ármin erdővásárlásai Romániában*, „Az Est”, anul 5, nr. 86, 10 aprilie 1914, p. 10.

⁵³ *Nicolai Xenopol és Take Jonesku*, „Budapesti Hírlap”, anul 34, nr. 94, 21 aprilie 1914, p. 33.

⁵⁴ SMAN București, Fond *Tișița*, dosar 1/1907-1934, f. 73; SJAN Vrancea, Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 69/1915, f. 3–5; Despre serviciul secret al vremii, a se vedea István Bandi, *Román titkosszolgálatok intézménytörténeti áttekintése az első világhégestől a királyság bukásáig*, în vol. *Utak a Teleki térről. Esszék és tanulmányok a 75 éves M. Kiss Sándor tiszteletére*, Nóra Szekér, János Kávássy, Zoltán Nagymihály (eds), Lakitelek, Antológia Kiadó, 2018, p. 23–45.

⁵⁵ SJAN Vrancea, Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 69/1915, f. 13.

ferată industrială cu ecartament îngust ce se desfășura pe linia Gara Mărășești–Munții Vrancei–Valea Putnei. Este la fel de adevărat că posibilul program tarifar a fost foarte limitat de regulamentul guvernamental⁵⁶. Permisivitatea de transport de cereale a fost prelungită de mai multe ori, deși în cele din urmă nu a avut loc un trafic semnificativ pe calea ferată⁵⁷. Cu toate acestea, comitele suprem (*főispán*) al comitatului Trei Scaune (*Háromszék*), baronul Béla Szentkereszty, care era în rudenie cu familia princiară Bibescu, a primit ordin de la guvernul maghiar de a importa cereale⁵⁸.

II. Management corporativ în vremuri extraordinare. Consecințele războiului și schimbării imperiului (1916–1926)

Deși România nu a intrat în război decât pe 27 august 1916, compania a resimțit efectele pregătirilor de război încă de mai devreme. În plus, atunci au început conflictele cu comunitățile locale, care au jucat ulterior un rol important în conturarea soartei „Tișiței”. Comunitățile sătești din Moldova au considerat întotdeauna compania ca fiind „străină”, pe motiv că a interferat cu ordinea obișnuită a economiei sătești. În februarie 1916, petiția obștii sătești Păulești a ajuns la Ministerul de Interne. Potrivit acesteia, „Tișița” și-a exploatat pădurile fără autorizație, iar prefectura Putna nu a întreprins nicio măsură, deși s-a semnalat încă din septembrie 1915. La 8 februarie 1916, prefectura a răspuns la telegrama incriminatoare a Ministerului de Interne, susținând că au investigat plângerea obștii sătești împotriva companiei, sfătuindu-i să se adreseze instanței. Mai mult decât atât, s-au întreprins demersuri administrative pentru ca conducerea companiei și reprezentanții comunității sătești să se poată întâlni pentru a clarifica problema⁵⁹.

La 16 iunie 1916, populația comunei Soveja i-a cerut administratorului plasei Vrancea să înainteze prefectului de Putna petiția cu mai multe pagini de semnături în care se cerea ca acesta din urmă să retragă ordinul anterior cu nr. 3011 din 30 aprilie, care interzicea transportul public al persoanelor fizice în trenurile „Tișiței”. Semnatarii au amintit de promisiunea făcută de mai multe

⁵⁶ A se vedea adresa nr. 30809 din 24 august 1915 a Ministerului Lucrărilor Publice către „Tișița”. *Ibidem*, f. 14–15.

⁵⁷ SJAN Vrancea, Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 69/1915, f. 16–17; a se vedea adresa nr. 3858 din 3 februarie 1916 a Ministerului Lucrărilor Publice către „Tișița”, SJAN Vrancea, Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 81/1916, f. 4–5; *Import-Export*, „Adevărul”, anul 29, nr. 10390, 13 februarie 1916, p. 3.

⁵⁸ Pe această cale, mulțumesc arhivistului-istoric Botond Nagy din Sfântu Gheorghe pentru sfaturile și observațiile sale valoroase în cercetarea subiectului.

⁵⁹ SJAN Vrancea, Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 62/1916, f. 1–2.

persoane de seamă, în anul 1908, cu ocazia încheierii contractelor de închiriere, potrivit căreia, în schimbul pietrișului și pietrei extrase pentru întreținerea căii ferate, compania ar asigura transportul localnicilor – pe riscul lor –, pe tronsonul Soveja–Mărășești de 59 de km. Prefectului, numit „părintele județului”, i s-a cerut să obțină de la companie, care urmasse doar decretul administrativ, să revină la practica de transport de călători din anii anteriori, când trenurile sale asigurau o oportunitate de transport estențială pentru regiune⁶⁰.

Chiar și în vara anului 1916, dezvoltarea infrastructurii de exploatare a „Tișiței”, construcția pistei de funicular, a stațiilor de încărcare și a drumurilor forestiere se derula cu viteză maximă⁶¹. La începutul lunii august, pregătirile militare au ajuns însă și în pădurile companiei. În adresa sa nr. 3537 din 30 iulie, Comandamentul de Grăniceri a interzis activitatea companiei într-o fâșie de frontieră de 10 km., în ciuda faptului că, atât Marele Stat Major, cât și Ministerul Lucrărilor Publice, autorizaseră exploatarea forestieră în zona Lesped. În timp ce firmele rivale „Groedel”, „Goetz” și „Union” funcționau fără perturbări, conducerea „Tișița” a solicitat o lămurire definitivă a situației companiei. Pierderea angajamentelor ca urmare a întârzierilor și plata penalității rezultate au fost deosebit de vătămătoare pentru aceștia, menționând aici ordinul Căilor Ferate Române pentru 1.000 de vagoane de lemn prelucrat, pe care „Tișița” trebuia să le livreze în termen de șapte luni, și pe care a primit-o datorită construcției unor depozite de cereale ce urmau a fi ridicate pe lângă căile ferate⁶².

Deși prefectul de Putna a susținut în mod vizibil demersul companiei⁶³, răspunsul Ministerului de Interne nu ne este cunoscut sau poate că nu a fost redactat niciodată. Până la urmă, evenimentele de la graniță se potriveau cu siguranță cu evenimentele care indicau că România s-a alăturat Antantei împotriva Puterilor Centrale. Adunarea generală a companiei din 17/30 iunie 1916, la care au participat toți cei 27 de acționari⁶⁴, a avut loc ținând seamă de evenimentele războiului, iar hotărârea adunării generale a companiei din iulie 1916, o lună mai târziu, în urma căreia „Tișița” din București își deschidea o sucursală și la Viena – pe Brucknerstrasse nr. 4 – pentru a crește oportunitățile de vânzare⁶⁵, a fost luată probabil după o evaluare exactă a politicii românești.

⁶⁰ *Ibidem*, dos. nr. 76/1916, f. 20–23 (inclusiv verso).

⁶¹ *Ibidem*, dos. nr. 81/1916, f. 167 (inclusiv verso).

⁶² *Ibidem*, f. 202–203.

⁶³ *Ibidem*, f. 199–201 (inclusiv verso).

⁶⁴ SJAN Covasna, Fond *Brigada Specială de Siguranță Sfântu Gheorghe 1921-1940*, dos. nr. 36/1921, f. 24.

⁶⁵ *Societ[atea]. Românească în Austria*, „Adevărul”, anul 29, nr. 10548, 22 iulie 1916, p. 2.

Declarația de război cu siguranță nu a fost o surpriză pentru societatea pe acțiuni prezidată de Ármin Mikes, ceea ce a determinat, în același timp, presa maghiară să treacă în revistă interesele amenințate ale Monarhiei în valoare de aproximativ 200 de milioane de coroane în țara care prin intrarea în război, devenise ostilă⁶⁶.

Odată cu izbucnirea războiului, după ce pe Siret, pe linia dintre podul Sușița și podul Cosmești s-a desfășurat frontul româno-german/austro-ungar, fabrica „Tișița” de lângă Mărășești a fost distrusă probabil pe 11 august 1917, încă în primele zile ale bătăliei de la Mărășești, care a produs aproximativ 120.000 de victime⁶⁷. Centrul de greutate al prelucrării lemnului a fost, așadar, transferat la uzina „Carpații” din Soveja, a cărei funcționare în timpul războiului a fost și ea plină de obstacole. După intrarea României în război, societatea creată cu capital străin a fost închisă de către justiția bucureșteană și, deși și-a reluat operațiunile pentru o scurtă perioadă de timp în timpul ocupației germane, după retragerea trupelor acestora, compania a fost plasată din nou sub sechestru judiciar⁶⁸.

Luptele din România au luat sfârșit odată cu Tratatul de la București din 7 mai 1918, încheiat între Regatul României și Puterile Centrale⁶⁹. Potrivit acestuia, teritoriul anexat Ungariei acoperea aproximativ 5.000 de km² de păduri de rășinoase, din care o parte semnificativă era deținută de companii ale căror acțiuni majoritare erau considerate interese maghiare. Societățile pe acțiuni „Tișița”, „Unirea” și „Goetz” puteau conta inclusiv pe despăgubiri pentru pagubele de război⁷⁰.

Nu mult mai târziu, în iulie 1918, s-a răspândit vestea că au apărut neînțelegeri între Ármin Mikes, pe de o parte; și *Banca Generală Maghiară de Credit*, care era interesată de managementul corporativ, și *Österreichische*

⁶⁶ *Közgazdaság. Magyar töke Romániában*, „Pesti Napló”, anul 67, nr. 240, 29 august 1916, p. 4; *Iparügyek. A monarchia ipara Romániában*, „Pesti Hírlap”, anul 38, nr. 245, 3 septembrie 1916, p. 19; *Ausztria és Magyarország érdekeltsége Romániában*, „A Fakereskedelem”, anul 6, nr. 37, 13 septembrie 1916, p. 5; *Románia fatermelése*, „Magyar Fakereskedő – Ungarische Holzändler”, anul 23, nr. 50, 14 decembrie 1916, p. 1.

⁶⁷ *Események Mackensen hadseregsoportjánál*, în vol. *A világháború amilyenek én láttam. Győzelmes küzdelmeink Erdélyért*. IV. kötet, scris de feldmareșalul arhiducele Iosif pe baza jurnalului său și a dosarelor oficiale, Budapeșt, A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1930, p. 312, 350, 353.

⁶⁸ Mai multe articole de ziare ulterioare confirmă partea de „opiniere” a deciziei civile a procesului Tișița din 25 ianuarie 1922. SJAN Covasna, Fond *Brigada Specială de Siguranță Sfântu Gheorghe 1921-1940*, dos. nr. 36/1921, f. 24.

⁶⁹ A se vedea Ernő Raffay, *Balkáni birodalom. Nagy-Románia megteremtése 1866-1920*, Budapeșt, Kárpátia Stúdió, 2010; Elke Bornemann, *Der Frieden von Bukarest 1918*, Frankfurt am Main – Bern – Las Vegas, Lang, 1978.

⁷⁰ *A román béke és a faipar*, „Magyar Kereskedők Lapja”, anul 38, nr. 20, 18 mai 1918, p. 10.

Credit-Anstalt, pe de altă parte, după ce aceștia din urmă au căutat să-și vândă cota de proprietate. De data aceasta, contele a purtat negocieri avansate cu „Banca Comercială” pentru a asigura o comunitate de interese sau o abordare similară⁷¹. În primele zile ale lunii august 1918, pe baza informațiilor de la Bursa de la Viena, *Allgemeine Depositenbank* a achiziționat cu succes acțiunile „Tișița” de la instituțiile financiare Rothschild și de la Ármin Mikes⁷². Această ultimă știre – cu excepția răscumpărării lui Ármin Mikes – ar putea fi chiar adevărată. Potrivit tranzacției, *Depositenbank* și grupul financiar condus de Camillo Castiglioni, care a atras și capital german, „au plătit aproximativ 70 de milioane de coroane pentru totalul acțiunilor”, care în condițiile speciale ale vremii era considerat un preț bun de cumpărare⁷³.

Ostilitatea, îndreptată în mare parte împotriva proprietății „străine” a companiei și perpetuată în următorii ani și chiar decenii, poate fi datată doar din 1920, când, pe de o parte, în funcție de evenimentele scenei politice bucureștene, a fost influențat procesul decizional al funcționarilor de la nivel județean și local, iar pe de altă parte, aceasta a afectat comportamentul cotidian al comunităților sătești din Moldova, care, tipic epocii, își exprimau adesea xenofobia etnică și înstrăinarea față de oamenii din afara comunității. Toate acestea au dus la măsuri administrative discutabile, procese motivate politic și conflicte sociale la nivel local. Mai întâi le voi explica pe scurt, apoi voi descrie cum s-au derulat afacerile în astfel de circumstanțe.

În vara anului 1920 s-a creat o tensiune locală între companie și satul Tulnici. La 24 iulie, primăria satului în denunțul acesteia către prefectul de Putna a dat curs dezacordului local generat de acțiunea „Tișiței”, care a inițiat în mod arbitrar înlăturarea liniei de cale ferată cu ecartament îngust construită în timpul războiului de către armata germană de ocupație. Întrucât amenajarea creată pe terenurile aparținând satului nu a provenit dintr-o investiție corporativă, primăria a considerat că prin intervenția sa va spori averea comunității locale. În cauză a intervenit Direcțiunea Administrației Generale al Ministerului de Interne, iar linia a fost transferată la Subsecretariatul de Stat al Refacerii și Aprovizionării, care, având în vedere reconstrucția, a dispus oprirea lucrărilor de dezmembrare⁷⁴.

Prefectura s-a adresat și Ministerului Comunicațiilor, care l-a desemnat pe inspectorul de căi ferate Mihail Plătineanu să investigheze cazul la fața locului. La data de 18 august, investigațiile au fost într-adevăr efectuate. Pe

⁷¹ *A Tisita erdőkihazsnálási rt.*, „Az Ujság”, anul 16, nr. 163, 16 iulie 1918, p. 12.

⁷² *Tranzakciók a faiparban*, „Budapesti Hírlap”, anul 38, nr. 181, 6 august 1918, p. 14.

⁷³ *Hajszta a fáért*, „Pesti Hírlap”, anul 40, nr. 190, 16 august 1918, p. 9; *A Tisita erdő rt.*, „A Fakeskedelem”, anul 8, nr. 35, 21 august 1918, p. 5; *Nagy tranzakció*, „Székely Nép”, anul 36, nr. 83, 16 octombrie 1918, p. 2.

⁷⁴ SJAN Vrancea, Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 70/1920, f. 72–73, 81–83, 87.

lângă ordinul verbal al lui Plătineanu, prevenirea distrugerii ulterioare a liniei a fost asigurată printr-un ordin similar din 26 august adresat comandantului companiei de jandarmi Putna⁷⁵.

Măsurile legale luate împotriva companiei de către aparatul de stat român au făcut în scurt timp din povestea „Tișiței” unul dintre subiectele preferate ale cotidienele, la prezentarea căreia, până în a doua jumătate a anilor 1920, personalitățile publice românești care au contribuit la funcționarea companiei s-au regăsit în majoritatea cazurilor în rolul de „trădător de țară”. Această percepție a fost în mare parte legată de faptul că la 1 octombrie 1920, Ministerul de Justiție din România a dispus lichidarea tuturor acțiunilor și creanțelor care erau deținute de supușii statelor inamice la 14 august 1916. Apoi, prin ordinul nr. 44162 din aceeași zi, a dispus lichidarea societăților pe acțiuni „Tișița”, „Carpații” și „The Putna Forests”. Părțile interesate, mai întâi Camillo Castiglioni și apoi Ármin Mikes, au protestat împotriva lichidării. În apărare, fondatorul companiei, contele de Zăbala, a declarat că a vândut compania și cele 4.000 de acțiuni care purtau valoarea nominală a acesteia către Camillo Castiglioni din Viena în 1918. Contestația industriașului și magnatului financiar austro-italian de origine evreiască a fost discutată în primă instanță de prim-președintele Tribunalului Ilfov. Tribunalul a constatat că a avut loc o vânzare și cumpărare obișnuită, în cursul căreia Castiglioni, care obținuse cetățenia italiană, a devenit proprietarul acțiunilor, iar prin ordinul nr. 14744 din 27 noiembrie 1920, lichidarea societăților pe acțiuni a fost suspendată în condițiile în care România nu fusese implicată într-un război cu Italia și, ca atare, Italia nu putea fi considerată fostă țară inamică. Recursul lui Mikes – ar fi avut sens doar dacă drepturile de proprietate ale lui Castiglioni nu ar fi fost recunoscute – a fost respins ca fără interes și s-a dispus eliberarea activelor societăților pe acțiuni și scoaterea acestora din operațiunile de lichidare⁷⁶.

Cazul a fost atacat de către stat la instanța superioară. Apoi, după mai multe amânări, instanța a admis noul recurs a lui Castiglioni împotriva deciziei din 1920 a Ministerului Justiției. Procesul judiciar s-a bucurat de o atenție deosebită pe tot parcursul și presa cotidiană din Transilvania a relatat evoluțiile aproape în direct, cu atât mai mult cu cât foștii avocați ai companiei, Mișu Antonescu și Take Ionescu, îndeplineau tocmai atribuțiile de ministru al Justiției și Afacerilor Externe și au preluat poziții opuse în dezbaterile în

⁷⁵ *Ibidem*, f. 84–85, 87 (verso), f. 95–98 (inclusiv verso).

⁷⁶ SJAN Covasna, Fond *Brigada Specială de Siguranță Sfântu Gheorghe 1921-1940*, dos. nr. 36/1921, f. 11–12.

desfășurare împotriva ministrului Agriculturii și Domeniilor, Theodor Cudalbu, care a amenințat cu demisia, provocând o criză de guvern⁷⁷.

Procesul a continuat cu noi amânări⁷⁸. În același timp, coșmarul naționalizării și situația juridică fluctuantă i-au determinat, în vara anului 1921, pe proprietarii *Allgemeine Depositenbank*, pe baza declarațiilor concordante ale presei maghiare și române ale vremii,⁷⁹ să ia în considerare vânzarea „Tișiței”, cu un capital social de 65 de milioane de lei, către industriașul și politicianul german Hugo Stinnes⁸⁰.

„Tișița” a avut însă probleme nu doar cu „politica mare”, ci și cu localnicii. Interesul politicii românești preocupată de termenele limită pentru contractele de exploatare forestieră ale companiei poate fi urmărit încă din august 1920⁸¹. După expirarea dreptului de exploatare a unei părți de pădure achiziționată de „Carpații” de la obștea Găurile (azi așezarea Vizantea-Livezi, județul Vrancea) la 16 august 1920, între părți s-au ivit serioase tensiuni din cauza tăierilor ulterioare. La instrucțiunile Administrației Casei Pădurilor din cadrul Ministerului Agriculturii și Domeniilor, administratorul plasei Vrancea, Emil Băiatu, a suspendat exploatarea și transportul lemnului. Conducătorii obștii sătești însă – Vasile Leica, Toader Ștefan Leica și Andronic Grecu – nu s-au mulțumit cu acest lucru, după ce firma a putut transporta buștenii tăiați și prelucrați până la 16 august 1920⁸².

Povestea nu s-a terminat însă aici. La Gara Putna s-au prezentat mai mulți membri ai obștii sătești Găurile, amenințând angajații companiei, că își vor face

⁷⁷ *Informațiuni*, „Patria”, anul 3, nr. 53, 13 martie 1921, p. 2; *Informațiuni*, „Gazeta Transilvaniei”, anul 84, nr. 57, 16 martie 1921, p. 2; *Afacerea Tișița*, „Gazeta Transilvaniei”, nr. 72, 2 aprilie 1921, p. 1; *Miniștrii averescani demisionează. După Matei Cantacuzino, demisionează dl. Cudalbu: unul din cauza ministrului Tăslăuanu, altul din cauza ministrului M. Antonescu*, „Patria”, nr. 72, 2 aprilie 1921, p. 1; *Criza de guvern*, „Patria”, nr. 74, 7 aprilie 1921, p. 3.

⁷⁸ SJAN Covasna, Fond *Brigada Specială de Siguranță Sfântu Gheorghe 1921-1940*, dos. nr. 36/1921, f. 23.

⁷⁹ *A bécsi francia konzul jelentése Stinnes terveiről. Nagy tranzakciók Erdélyben és Romániában*, „Az Est”, anul 12, nr. 132, 18 iunie 1921, p. 8; *Prețul lemnelor*, „Foaia Poporului”, anul 29, nr. 25, 19 iunie 1921, p. 5; *Stinnes átveszi a Tisita erdőkitermelési vállalatot*, „Új Kelet”, anul 4, nr. 134, 24 iunie 1921, p. 6.

⁸⁰ Hugo Stinnes (1870–1924), industriaș și om politic german. Despre el, a se vedea Bernhard-Michael Domberg, Klaus Rathje, *Die Stinnes. Vom Rhein in die Welt. Geschichte einer Unternehmerfamilie*, Wien, Signum, 2009.

⁸¹ *Deputatul Rădulescu a interplat ministrul Agriculturii și Domeniului, întrebând despre termenele de expirare a contractelor de închiriere vrâncene ale „Tișiței”*. *Desbaterile Parlamentului*, „Patria”, anul 2, nr. 170, 8 august 1920, p. 2.

⁸² SJAN Covasna, Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 37/1921, f. 20–21 (inclusiv verso), f. 33 (inclusiv verso), f. 40–42 (inclusiv verso).

dreptate personal, ceea ce a impus trimiterea jandarmeriei județene. Ministerul de Interne a dispus acesteia să cerceteze cazul. În consecință, compania avea un contract valabil de exploatare a suprafețelor închiriate până la 16 august 1920, dar din cauza războiului aproape 1.000 de hectare de pădure au rămas neatinse, mai mult nici lemnul tăiat, brut și fasonat nu a reușit să fie transportat. Cu toate acestea, „Tișița” a continuat să funcționeze invocând o clauză din contractul de închiriere, care prevedea că, în cazul în care societatea nu reușește să exploateze zona la timp, va avea o perioadă de grație de cinci ani, timp în care va plăti suplimentar 500 de lei anual către obștea satului. Aceștia din urmă, în schimb, nu au acceptat conținutul clauzei, nu i-au permis „Tișiței” să transporte materialul tăiat și au alungat muncitorii, l-au sechestrat pe un funcționar, au deteriorat un uluc pe care se coborau lemnele din pădure și, în cele din urmă, au amenințat funcționarii companiei cu expulzarea tuturor în cazul când vor reintra în lucru. Deși firma a respectat doar termenii contractului, nu a reușit să se împace cu obștea satului, ai cărei lideri au fugit în pădure, iar din această cauză activitatea companiei a stagnat⁸³. Ministerul de Interne a cerut continuarea anchetelor. În acest context, administratorul plasei Vrancea a raportat că „Tișița” a suspendat pentru o lună lucrările de transport între pădure și calea ferată industrială; nu au mai avut loc conflicte; pe de altă parte a văzut soluția în reinnoirea conducerii obștii satești care avea să aibă loc în câteva zile și, cu ai căror administratori delegați, cei interesați ar fi putut discuta în viitor⁸⁴.

Această așteptare nu a fost confirmată. În martie 1922, obștea satului Găurile a mai făcut o plângere despre exploatarea ilegală. Întrucât reacția autorităților a fost tergiversată, cei trei membri ai obștei satului – Vasile Leica, Toader Ștefan Leica și Andronic Grecu – au apelat la ministerul de resort cu cunoscuta lor plângere. Prefectul a dispus din nou administratorului plasei Vrancea să cerceteze de urgență cazul, să emită actele corespunzătoare și să dezvăluie din procedură dacă plângerea este sau nu întemeiată⁸⁵.

În cursul anului 1922, pe lângă obștea satului Găurile, societatea a avut probleme și cu banda de tâlhari condusă de Constantin Bahnă. Bandiții, care s-au specializat aproape exclusiv pe angajații „Tișiței”, i-au ținut în teroare pe muncitorii și pe funcționarii companiei cu jafuri în serie. Angajații au fost atacați în locuințele lor cu arme de foc, s-a tras în ei, un locuitor din Negrileşti

⁸³ A se vedea raportul nr. 7162 din 30 iunie 1921 întocmit pe această temă de comandantul adjunct al companiei de jandarmi Putna, colonelul Stauer. *Ibidem*, f. 47–48 (inclusiv verso).

⁸⁴ A se vedea raportul nr. 697 din 5 august 1921 cu semnătura indescifrabilă a administratorului plasei Vrancea. *Ibidem*, f. 46, 67 (inclusiv verso).

⁸⁵ SJAN Vrancea, Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 40/1922, f. 18–20, 31.

a fost grav rănit, altul avea ambele picioare perforate. Oamenii legii au lichidat membrii bandei mai târziu în același an⁸⁶.

Între timp, în cazul statul *versus* „Tișița”, la 25 ianuarie 1922, Curtea de Apel din București l-a găsit pe Camillo Castiglioni drept proprietar al societăților pe acțiuni „Tișița”, „Carpații” și „The Putna Forests” și l-a scutit de naționalizare. Trebuie evidențiate punctele 6, 7 și 8 ale deciziei judecătorești, care se ocupă pe de o parte cu ideea vânzării false a companiei, pe de altă parte cu naționalitatea părților contractante. Curtea de Apel a constatat că vânzarea a fost într-adevăr între Castiglioni și Mikes și nu între sucursala *Depositbank* din Trieste și *Credit-Anstalt* din Viena. La achiziția realizată de banca din Viena la 5 iunie 1918, pe lângă Castiglioni, mai erau cumpărători I.V. Stârcea și Alexandru Hurmuzachi, ambii politicieni români din Bucovina cu titlul de baron, primul cu roluri în mai multe guverne românești. Acțiunile au fost ulterior ștampilate de către atașatul român la Berna, definitivându-se astfel drepturile de proprietate⁸⁷.

Punctele 7 și 8 au interpretat, printre altele, naționalitatea părților contractante, precum și „naționalitatea ostilă”. Completul de judecată de la București a constatat că este dovedită cetățenia italiană și română a celor doi foști supuși ai Monarhiei, referindu-se la cele consemnate în Tratatului de la Trianon, la lit. a) și b) ale articolului 232 al capitolului IV, intitulat „Bunuri, drepturi și interese”. Castiglioni a atestat cu certificat consular italian că este din Trieste, devenit cetățean italian ca urmare a anexării teritoriului. Mikes și-a dovedit și el proveniența transilvăneană, iar juriul i-a stabilit cetățenia română. De asemenea, a constatat că nu este posibilă dovedirea faptului că Mikes a ales cetățenia maghiară, în ciuda reședinței sale la Budapesta și a utilizării unui pașaport maghiar, deoarece alegerea sa efectivă a fost confirmată de documente oficiale românești⁸⁸.

Deși guvernele liberale ale vremii, conform articolelor de presă ale opoziției, au tratat fostele companii cu capital „inamic” cu mâna înmănușată – precum în cazul producătorului de petrol „Steaua Română” finanțat de germani⁸⁹ –, în ciuda atacurilor personale la nivel înalt, tot datorită muncii lor a apărut Decretul-lege nr. 85 din 13 iunie 1923, privind bunurile inamice, așa-numita „Lege Tișița”, în baza căreia s-a redeschis cauza. Prin aceasta s-a decretat lichidarea bunurilor, drepturilor și intereselor supușilor aparținând

⁸⁶ *Un mare proces în fața juraților din Putna. 30 de acuzați și 75 de martori* „Dimineața”, anul 24, nr. 7713, 2 iunie 1928, p. 10; *Procesul bandei Bahna în fața curții cu juri din Putna*, „Dreptatea”, anul 2, nr. 188, 3 iunie 1928, p. 2.

⁸⁷ SJAN Covasna, *Fond Brigada Specială de Siguranță Sfântu Gheorghe 1921-1940*, dos. nr. 36/1921, f. 18–20, 23.

⁸⁸ *Ibidem*, f. 20–22.

⁸⁹ *Az egységesítés vitája Romániában*, „Új Kelet”, anul 6, nr. 29, 23 martie 1923, p. 2.

unor foste state inamice în vederea despăgubirii supușilor români și statului pentru daunele neplătite cauzate de război. Articolul 2 din lege a trecut peste hotărârile judecătorești favorabile anterioare, după ce și-a declarat efectul asupra societăților anterior excluse din sfera lichidării. Articolele adiționale care au permis recursul și soluționarea s-au dovedit a fi importante și în cazul „Tișiței”⁹⁰. Acest decret permitea statului să facă recurs la Înalta Curte de Justiție și Casație, încă din august 1923, la hotărârile judecătorești anterioare din cauza „Tișița”⁹¹.

În cazul recursului statului, după mai multe amânări, la 25 martie 1925, secția a 3-a a Înaltei Curți de Justiție și Casație a decis din nou în favoarea amânării, după ce avocații „Tișiței” – avocatul și ulterior ministrul Istrati Miclescu, avocatul Constantin Xenii și fostul ministru Eugen Popescu – au susținut neconstituționalitatea decretului, iar din acest motiv a fost necesară opinarea secțiilor unite⁹². La 12 iunie 1925, secțiile unite ale Înaltei Curți au respins neconstituționalitatea articolului obiectat, iar pozițiile reprezentantului Ministerului Finanțelor, profesorului universitar și fostului ministru Constantin Dissescu, al profesorului universitar și omului politic Mircea Djuvara, precum și a avocatului Victor Dumitrescu a avut câștig de cauză⁹³.

După cum se spune, un necaz nu vine niciodată singur. La 29 iunie 1925, Cristea Daniel, moștenitorul legal al lui Ioan I. Langa, care a semnat un contract cu societatea în 1907, a dat în judecată „Tișița” pentru încălcarea contractului, cerând despăgubiri și rezilierea contractului. Nu există date despre rezultatul procesului. Cauza fundamentală poate să fi fost o neînțelegere personală, deoarece în anii precedenți, în anii 1923 și 1924, conducerea „Tișiței” a permis alocarea de lemn de foc proprietarului Cristea Daniel de mai multe ori pe an⁹⁴.

La 2 octombrie 1925, în presa maghiară a apărut știrea – falsă – potrivit căreia Înalta Curte a confirmat în hotărârea definitivă decizia instanței de fond cu ani mai devreme, prin care Camillo Castiglioni a fost declarat austriac, iar Armin Mikes cetățean maghiar, și a expropriat compania, invocând

⁹⁰ *Lege nr. 85 din 13 iunie 1923 pentru lichidarea bunurilor, drepturilor și intereselor supușilor foști inamici și pentru încasarea creanțelor și datoriilor lor față de supușii români*, „Monitorul Oficial”, nr. 55, 13 iunie 1923.

⁹¹ *Știri diverse*, „Adevărul”, anul 36, nr. 12135, 18 august 1923, p. 4; *Ultima oră*, „Universul”, anul 41, nr. 219, 20 august 1923, p. 5.

⁹² *Procesul Tișița*, „Adevărul”, anul 38, nr. 12660, 26 martie 1925, p. 2.

⁹³ *Lichidarea Soc. „Tișița”*, „Adevărul”, anul 38, nr. 12729, 13 iunie 1925, p. 2; *Curierul Judiciar. Neconstituționalitatea legii pentru lichidarea bunurilor inamice*, „Cuvântul”, anul 2, nr. 178, 13 iunie 1925, p. 2; *Palatul Justiției. Casația și legea lichidării averilor dușmane*, „Dimineata”, anul 21, nr. 6667, 13 iunie 1925, p. 7; *Curier judiciar. Asupra legii pentru lichidarea bunurilor supușilor inamici*, „Universul”, anul 43, nr. 134, 14 iunie 1925, p. 2.

⁹⁴ SMAN București, Fond *Tișița*, dos. nr. 1/1907-1934, 216–218, f. 234–248.

naționalitatea ostilă a acestora. S-a răspândit și vestea că „grupul monetar românesc condus de avocatul bucureștean dr. Rebny”, care a fost implicat și în lichidarea *Depositenbank*-ului prăbușit, a primit opțiune pe „Tișița”⁹⁵.

În ciuda speculațiilor presei, litigiul a continuat până în vara anului 1926. La 28 iunie 1926, în sentința sa cu nr. 674⁹⁶, Înalta Curte a anulat hotărârea Curții de Apel București, a chemat instanța Galați să rejudece dosarul „Tișița” și a obligat societatea la plata sumei de 20.000 de lei cheltuieli de judecată⁹⁷. Plecând de la ipoteza că acțiunile „Tișița” au fost într-adevăr vândute către Castiglioni, potrivit Înaltei Curți, vânzarea a fost considerată în continuare invalidă, deoarece, din momentul sechestrului judiciar, acele acțiuni erau indisponibile din punct de vedere legal. A considerat că tratatele de pace de la Trianon și Saint Germain fuseseră interpretate greșit. Castiglioni a devenit italian prin anexarea orașului său natal, Trieste, Italiei în 1916, dar, deoarece era anterior supus austriac, s-a dovedit a fi debitor judecătoresc. Forul judiciar suprem a opinat că proprietatea „Tișiței” nu a încetat niciodată să fie proprietatea și interesul unor foști dușmani și astfel era sechestrabilă⁹⁸.

Chiar și în aceste condiții, „Tișița” a încercat să-și continue activitățile. La începutul anilor 1920 au continuat contractele de arendare a terenurilor cu locuitorii satelor, precum și cu statul⁹⁹. La 3 noiembrie 1921, guvernul Averescu, ai cărui miniștri l-au susținut pe Mikes, a aprobat licența pentru căraușie publică de mărfuri a companiei¹⁰⁰. Pe 1 mai 1923, mult mai ostilul guvern Brătianu a autorizat compania să construiască o altă ramificație de aproximativ 9,5 km. de cale ferată¹⁰¹. Compania a încercat să răspundă provocărilor politice, juridice și sociale într-un mod evident constructiv. Acest lucru este confirmat de contabilitatea în întregime în limba germană din 1923, conform căreia prelucrarea lemnului avea loc la Soveja – cu produse vândute inclusiv în Londra –, dar cu administrația și contabilitatea companiei dirijată din Mărășești. Contabilitatea a prezentat și o dare de seamă a creditorilor companiei, unde atât Castiglioni personal, cât și *Depositenbank* din Viena pe

⁹⁵ *Román opció a Depositenbank egyik vállalatára*, „Új Kelet”, anul 8, nr. 249, 31 octombrie 1925, p. 6.

⁹⁶ *Despre motivarea sentinței CAS. III, 28 iunie 1926*, „Pandectele Române” – Partea I-a, p. 115–144.

⁹⁷ *Dela Palatul Justiției*, „Adevărul”, anul 39, nr. 13046, 30 iunie 1926, p. 2.

⁹⁸ *Curier judiciar. Afacerea soc. „Tișița”*, „Universul”, anul 44, nr. 148, 1 iulie 1926, p. 6.

⁹⁹ SMAN București, Fond *Tișița*, dos. nr. 1/1907-1934, f. 9–14 (inclusiv verso), f. 49–51, 208–209, 211, 251–253 (inclusiv verso).

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 85.

¹⁰¹ *Ibidem*, f. 82.

care o conducea, precum și casa bancară *Credit-Anstalt* a familiei Rothschild sunt listate cu sume importante¹⁰².

„Tișița” putea conta pe personalități românești importante nu doar pentru protecția sa juridică și politică, ci și în relațiile de zi cu zi. De exemplu, directorul Societății Mărăști, generalul Alexandru Mărgineanu, eroul bătăliei de la Mărăști¹⁰³, a încheiat o înțelegere cu directorul „Tișiței”, Artur Niederhoffer, ca locomotiva societății numită „Mărasca”, să rămână în folosința „Tișiței”, în schimb vechea lor datorie să fie egalată cu chiria locomotivei¹⁰⁴.

Cu toate acestea, „Tișița” a ajuns într-o situație din ce în ce mai rea. A declarat o pierdere de 1.369.762,67 lei reportată din anul 1926 în anul 1927, în timp ce suma datorată creditorilor a urcat la 150.214.628,52 lei¹⁰⁵. Lipsa de materii prime care a început în 1925 s-a acutizat și mai mult în cursul anului 1926, după ce stocurile proprii de lemn ale companiei s-au epuizat. Deși Societatea Anonimă Oituz cu sediul la Brașov, care remedia pe „Zabolai” o altă companie forestieră a lui Mikes, a apărut și aici, în lipsa unor mijloace financiare serioase, cooperarea cu firma „Union”, care asigura o parte din materia primă – cel puțin pe hârtie – s-a clătinat. Modificări majore se anunțau din formularul întocmit pentru convocarea adunării generale pe 1927 a „Tișiței”, din moment ce pe ordinea de zi figurau între altele aprobarea acordului (aranjamentului) încheiat cu Ministerul Finanțelor și Oficiul de Lichidare; acordul încheiat cu „Oituz”, precum și lichidarea societății¹⁰⁶.

III. Societatea Anonimă Oituz și prima „tranzacție”.

O altă încercare de integrare în noul stat (1927–1932)

În mod paradoxal, verdictul Înaltei Curți i-a permis lui Ármin Mikes să scape de *Depositbank* și Castiglioni, care se aflau într-o situație gravă, și de *Credit-Anstalt*. În martie 1927, presa română din București – în primul rând în contextul „tranzacției” încheiate între stat și Societatea Anonimă Oituz – relatează indignată că bunurile „Tișiței”, aflate încă în litigiu, au fost vândute, proprietatea acestora fiind cumpărată de „Oituz” pentru 15.000.000 lei, cu plata eșalonată pe cinci ani¹⁰⁷.

¹⁰² *Ibidem*, dos. nr. 2/1923-1939, f. 2–3, 6–34.

¹⁰³ Ion Cușșă, *Mărăști, Mărășești, Oituz*, București, Edit. Militară, 1967.

¹⁰⁴ SMAN București, Fond *Tișița*, dos. nr. 1/1907-1934, f. 86–87.

¹⁰⁵ *Ibidem*, dos. nr. 2/1923-1939, f. 44–45.

¹⁰⁶ *Ibidem*, f. 35–84.

¹⁰⁷ *A reinviat afacerea „Tișița”*. *Bunurile societății concesionate unui consorțiu de foști inamici*. *O tranzacție dăunătoare Statului*, „Adevărul”, anul 40, nr. 13274, 27 martie 1927, p. 3.

Activele corporative dobândite în acest mod i-au permis lui Ármin Mikes să inițieze negocieri extrajudiciare cu Ministerul Finanțelor reclamant, care, pe de o parte, ar fi putut pune capăt litigiului cu final imprevizibil și, pe de altă parte, ar fi putut restabili atmosfera calmă necesară activității economice. În timpul negocierilor bilaterale în toamna anului 1926, a venit la putere din nou guvernul Averescu, care și în prealabil fusese mai îngăduitor cu Mikes. Esența tranzacției a fost că vechiul-noul proprietar recunoaște pe de o parte exproprierea societății pe acțiuni de către stat, iar pe de altă parte, printr-o altă societate pe care o deținea și prin plata unei garanții, va închiria exclusiv întreaga structură industrială a „Tișiței”. În cele din urmă „Oituz” a plătit 5.000.000 de lei pentru dreptul de folosință pe 10 ani. Potrivit acordului, calea ferată industrială, împreună cu materialul rulant și alte accesorii ale parcului industrial, fabricile, toate contractele de exploatare forestieră valabile încheiate cu persoane fizice și organe de stat trebuiau predate statului cu efect imediat, „Tișița” rămânând responsabilă pentru toate obligațiile sale anterioare, iar statul nefiind împovărat cu nimic. În schimb, statul a recunoscut dreptul de folosință al societății „Oituz” asupra liniei de cale ferată, materialului rulant și instalațiilor industriale, dar fără arboretul forestier. Potrivit documentului semnat în timpul ministerului lui Ion I. Lapedatu, suma plătită era privită ca o garanție, care, dacă totul era în regulă după cei 10 ani, ar fi fost restituită proprietarului¹⁰⁸.

„Tranzacția” dintre stat și „Tișița” a ajuns în presa de la București la 27 martie 1927 și a dus imediat la speculații ostile și în același timp fantastice, care au mers toate într-o singură direcție: cu intervenția clasei politice perfide, „bunurile inamice” cu o valoare de peste 100.000.000 de lei, au ajuns gratuit în proprietatea „dușmanilor”, respectiv al Împăratului German Wilhelm, Prințului Fürstenberg și al lui Dr. Leo Weisz, fost aghiotant al generalului von Mackensen¹⁰⁹. Situația creată a determinat ca firma „Oituz” să încerce să demonstreze, printr-o declarație publică, caracterul românesc al companiei și onestitatea tranzacției. S-a precizat că majoritatea acțiunilor sunt deținute de români, iar în consiliul de administrație sunt 5 români și doi reprezentanți elvețieni ai Holzhandels A.G., care de fapt finanțează societatea. Activele companiei cuprind aproximativ 7.000 de iugăre de pădure în văile Cașin, Lepșa și Oituz. În fabricile cu mii de oameni au fost angajați localnici, cu

¹⁰⁸ SMAN București, Fond *Tișița*, dos. nr. 1/1907-1934, f. 41–43.

¹⁰⁹ *Cum sunt jefuite pădurile din Ardeal*, „Cuvântul”, anul 3, nr. 720, 27 martie 1927, p. 4.; *Dușmanii țării în exploatarea pădurilor noastre. Cine sunt proprietarii soc. Oituz, beneficiara tranșacției scandaloase în soc. Tișița*, „Universul”, anul 45, nr. 73, 30 martie 1927, p. 6.

excepția celor aproximativ 200 de români din Maramureș care au venit cu contract de muncă. În plus, la buna funcționare au contribuit 39 de oficiali români și, cu permisiunea organelor de securitate a statului, alți 6 experți străini. În calitate de director general al companiei a fost prezentat George A. Mincu, fostul președinte al filialei Brașov a Băncii Generale a Țării Românești, în timp ce conducerea silviculturii a fost încredințată inginerului „Sterba”, fost funcționar silvic de stat. În comunicatul de presă, compania a negat statutul de coproprietar al fostului împărat Wilhelm I al Germaniei, și al prințului Fürstenberg¹¹⁰. Au afirmat că statul, la intrarea în posesia „Tișiței”, ar fi trebuit să stingă datoriile și costurile de reconstrucție ale companiei efectuate înainte de 14 august 1916, circa 82 de milioane de lei. Au invocat un singur motiv în favoarea închirierii și anume că pădurile companiei „Oituz” gravitau spre calea ferată industrială a „Tișiței” și astfel puteau grăbi exploatarea acestora¹¹¹.

Trecerea bunurilor „Tișiței” de la stat la „Oituz” a avut loc în perioada 17 martie - 18 mai 1927, fapt confirmat de semnarea convenției la 27 august 1927 între Ministerul Finanțelor și cele două companii¹¹². Cu toate acestea, afacerile au fost sub așteptări, deoarece bilanțurile până în 1929 arată ani de pierderi. *Depositenbank* și *Credit-Anstalt*, în schimb, au rămas printre creditorii cu sume mai mici¹¹³.

Tensiunile între companie și populație au continuat și în a doua parte a deceniului trei. La 18 iulie 1929, Serviciul Administrației Generale a Prefecturii Putna s-a adresat personal directorului „Oituz-Tișița”, Artur Niederhoffer, înaintând plângerile muncitorilor din Soveja și ale primăriei locale cu privire la pauza de masă, închiderea cârciumii, exploatarea lemnului, și prețurile utilizate în transportul de persoane. Au fost și plângeri de natură etnică. Pe tot parcursul, protestatarii au folosit cuvântul „străin” pentru a se referi la companie, iar oficialii de rang superior (un anume Aschenbrenner) ar fi putut să recurgă și ei de asemenea la remarci naționaliste, cum ar fi sloganul: „Românilor le trebuie coarne de vită, pe

¹¹⁰ Comunicatul de presă, poate din șiretenie, s-a distanțat și de Ármin Mikes, numindu-l responsabil pentru situația anterioară de aproape faliment al Societății Anonime „Zabolai”, care fără intervenția Societății Anonime Oituz și a companiei din Zurich ar fi prejudiciat pe creditorii cu 100.000.000 de lei.

¹¹¹ *Afacerea „Tișița” – „Oituz”*. *O punere la punct*, „Cuvântul”, anul 3, nr. 722, 30 martie 1927, p. 4.

¹¹² SJAN Vrancea, Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 198/1943, f. 174.

¹¹³ SMAN București, Fond *Tișița*, dos. nr. 2/1923-1939, f. 85–106.

care le pot aduce de la Budapesta!”¹¹⁴. Răspunsul lămuritor al directorului din 27 iulie 1929, în care se menționa și o grevă, era datat din Mărășești¹¹⁵. Au fost discuții serioase și despre prețurile biletelor pentru transportul feroviar public¹¹⁶. Sovejenii, pe riscul lor, puteau călători inițial gratuit pe platforma deschisă până la Mărășești, care se afla la aproape 60 de km., ulterior trebuind să plătească 10 lei. În 1929 – la dispoziția ministerului –, în vagon închis călătoria costa 85 de lei. Asta a însemnat o povară financiară atât de însemnată încât localnicii au ales platforma deschisă de 10 lei, în ciuda condițiilor meteo nefavorabile¹¹⁷.

Relativ multe plângeri au provenit și din lipsa de informații, în timp ce interdependența dintre oameni, dincolo de granițele etnice era evidentă. La 21 iulie 1931, prefectura Putna a intervenit la Ministerul Pădurilor în cazul buștenilor de la Ojdula ai companiei soră „Zabolai” pentru a fi transportați în cel mai scurt timp la fabrica din Soveja, materia primă fiind blocată de serviciul silvic al județului Trei Scaune. În caz contrar, peste 500 de muncitori și aproximativ 100 de funcționari ai fabricii ar fi rămas șomeri. Mai mult, tronsonul de cale ferată cu ecartament îngust Soveja–Vizantea, care transporta și călători, ar fi încetat să mai funcționeze¹¹⁸.

Potrivit articolelor de presă românească ale vremii, „Tișița” s-a împletit din ce în ce mai mult cu regiunea, deoarece transportul era efectuat de calea sa ferată industrială. S-au legat de aceasta accidente de muncă și de cale ferată, focuri, incendii forestiere, comemorările Primului Război Mondial¹¹⁹, dar și vizitele episcopilor ortodocși¹²⁰. Nu a fost altfel nici după 1927, dar și într-o abordare mai pozitivă: sprijinul pentru săraci¹²¹, comemorările Mărăști¹²² – la evenimentul cărora din 1929 „Tișița” a fost

¹¹⁴ SJAN Vrancea, Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 25/1929, f. 34–36.

¹¹⁵ *Ibidem*, f. 119 (inclusiv verso).

¹¹⁶ *Ibidem*, f. 176–177, 187.

¹¹⁷ *Ibidem*, dos. nr. 65/1929, f. 11–18.

¹¹⁸ *Ibidem*, dos. nr. 29/1931, f. 79.

¹¹⁹ *Punerea pietrei fundamentale Mausoleului din Soveja (Putna)*, „Universul”, anul 41, nr. 254, 1 octombrie 1923, p. 2; *Informațiuni*, „Universul”, anul 42, nr. 158, 16 iulie 1924, p. 3.

¹²⁰ *Vizite episcopale. P.S. Sa Episcopul Constanței la Călărași*, „Universul”, anul 41, nr. 236, 10 septembrie 1923, p. 2.

¹²¹ *Mărășești. Pentru săraci*, „Viitorul”, anul 20, nr. 5953, 24 decembrie 1927, p. 3.

¹²² *Serbările de la Mărăști*, „Dimineața”, anul 24, nr. 7715, 4 iunie 1928, p. 9; *Inaugurarea câmpului istoric dela Mărăști*, „Adevărul”, anul 41, nr. 13637, 7 iunie 1928, p. 6; *Inaugurarea câmpului istoric dela Mărăști*, „Dreptatea”, anul 2, nr. 191, 7 iunie 1928, p.

reprezentată în culori elvețiene¹²³ –, sau dezvoltarea oportunităților turistice locale¹²⁴.

În relația aparent ordonată dintre „Oituz”, „Tișița în lichidare” și stat, o altă ruptură a fost cauzată de procesul optanților de la Haga¹²⁵, care din punctul de vedere al partidului țărănesc la putere s-a încheiat cu succes în ianuarie 1930. În acest context, s-a convenit cu Austria și Ungaria că România va renunța la lichidarea proprietăților foștilor supuși inamici, iar cele care nu fuseseră încă lichidate complet vor fi restituite proprietarilor lor. În baza acesteia, „Tișița” a solicitat tribunalului din Ilfov să dispună restituirea bunurilor, deoarece lichidarea societății nu a avut loc niciodată, iar prin „tranzacție” această operațiune a fost „amânată”¹²⁶. În urma acțiunii și a consecințelor, „Oituz” a renunțat la dreptul de folosință a infrastructurii „Tișiței” în septembrie 1932, iar bunurile companiei au fost preluate de către Casa Pădurilor Statului pentru a fi „protejate” până la finalizarea cauzei¹²⁷.

IV. Posesiune de stat și a doua „tranzacție”.

Anii salvării daunelor (1933–1940)

Se știe că statul este cel mai prost gospodar, iar această realitate nu a fost diferită nici în cazul „Tișiței”¹²⁸. Situația putea fi schimbată doar prin litigii

2; Programul serbărilor dela Mărăști. Comemorarea din ziua de 10 iunie, „Universul”, anul 46, nr. 128, 7 iunie 1928, p. 5; Organizarea serbărilor dela Mărăști. Programul serbărilor, „Curentul”, anul 3, nr. 879, 5 iulie 1930, p. 6.

¹²³ Sărbătorirea zilei eroilor, „Universul”, anul 47, nr. 106, 13 mai 1929, p. 5.

¹²⁴ Curierul băilor. Soveja-Putna, „Dimineața”, anul 23, nr. 7422, 2 august 1927, p. 5; Curierul băilor. Băile Vizantea-Putna, „Dimineața”, anul 24, nr. 7776, 4 august 1928, p. 4.

¹²⁵ A se vedea teza de doctorat în limba franceză a lui Antal Berkes, susținută la Sorbona și Universitatea Eötvös Loránd în 2021, intitulată *L'affaire des optants: les enjeux nationaux et internationaux d'un différend roumano-hongrois: Az optánsvíta: Egy román-magyar vita nemzeti és nemzetközi kérdései*, respectiv, Idem, *The Image of the League of Nations-Mediators in the Romanian Society during the Romanian-Hungarian „Optants” Dispute (1923-1930)*, în vol. *Through the Diplomat's Eyes: Romanian Social Life in the Late 19th and Early 20th Century*, (eds.) Claudiu-Lucian Topor, Daniel Cain și Alexandru Istrate, Kaiserslautern Parthenon Verlag, 2016, p. 345–362.

¹²⁶ *Palatul Justiției. Redeschiderea afacerii „Tișița”*, „Dimineața”, anul 30, nr. 9744, 11 februarie 1934, p. 7.

¹²⁷ SJAN Vrancea, Fond Prefectura Județului Putna, dos. nr. 198/1943, f. 174.

¹²⁸ Știri politice. Casa pădurilor a luat în stăpânire linia Tișița, „Cuvântul”, anul 9, nr. 2784, 24 ianuarie 1933, p. 4; Linia Tișița a fost trecută Casei pădurilor, „Dimineața”, anul 29, nr. 9366, 25 ianuarie 1933, p. 6.

și/sau în urma evenimentelor de politică externă. Tribunalul Ilfov a dat dreptate proprietarilor companiei, care de data aceasta acționase în calitate de reclamant¹²⁹, iar Curtea de Apel de la București a ajuns la o concluzie similară. Ministerul Finanțelor a contestat însă din nou hotărârea în fața Înaltei Curți de Justiție și Casație și, la fel ca în 1926, la 5 decembrie 1935, a reușit revocarea hotărârii forurilor anterioare, alături de o nouă rejudecare a cazului¹³⁰.

Până în februarie 1937, proprietatea „Tișiței” era „păzită” de Casa Pădurilor Statului. Atunci a avut loc cea de-a doua „tranzacție” între statul român și societate, suspendând litigiul, realizându-se astfel restituirea tuturor bunurilor „Tișiței”. Condiția acordului era ca „Tișița” să plătească 2.000.000 de lei Fondului de Lichidare a Bunurilor Inamice, iar alte 200.000 de lei cheltuieli administrative atribuite protejării bunurilor companiei¹³¹.

„Tișița” și-a dorit însă doar să realizeze desființarea liniei de cale ferată, anii următori au fost dominați în esență despre discuțiile privind ce s-ar întâmpla cu regiunea dacă posibilitatea de transport și trafic feroviar ar înceta. La 4 mai 1937, un comitet de ingineri format din 11 persoane s-a adunat la inițiativa Ministerului Lucrărilor Publice și Comunicațiilor în biroul Gării Mărășești. Cei prezenți au declarat că este în interesul local să păstreze linia de cale ferată și să o pună în uz public, așa că au decis să convoace o comisie¹³². Cu toate acestea, reprezentanții Ministerului Lucrărilor Publice nu s-au prezentat la ședința din 4 iunie, așa încât a fost amânată¹³³. După ce Ministerul de Finanțe a indicat în aceeași zi că nu mai este nevoie de linie, „Tișița” a solicitat autorizația de lichidare pe 11 iunie. Prefectura Putna, în schimb, a informat Ministerul Lucrărilor Publice despre faptul că acea cale ferată industrială avea un impact economic direct asupra a 20 de localități, contribuind la bunăstarea generală a regiunii și la stimularea turismului. Prefectura a considerat că linia de cale ferată ar merita lucrările de renovare, deoarece linia dezafectată a avut deja un impact negativ asupra tuturor zonelor¹³⁴.

Lichidarea a fost aparent în afara agendei, dar „Tișița” a trecut la demontarea liniei încă din luna mai, la care primăria Câmpuri a reacționat cu

¹²⁹ *Palatul Justiției. Redeschiderea afacerii „Tișița”*, „Dimineața”, anul 30, nr. 9744, 11 februarie 1934, p. 7.

¹³⁰ *Între statul românesc și societatea „Tișița”*, „Curentul”, anul 8, nr. 2816, 5 noiembrie 1935, p. 5; *Palatul Justiției. În jurul averii societății „Tișița”*, „Dimineața”, anul 31, nr. 10399, 6 decembrie 1935, p. 4; *Curier judiciar. Lichidarea acțiunilor „Tișiței”*, „Universul”, anul 52, nr. 336, 6 decembrie 1935, p. 4.

¹³¹ SJAN Vrancea, Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 198/1943, f. 174–175.

¹³² *Ibidem*, dos. nr. 97/1937, f. 58–59.

¹³³ *Ibidem*, dos. nr. 198/1943, f. 175–176.

¹³⁴ *Ibidem*, dos. nr. 97/1937, f. 62–66 (inclusiv verso).

disperare. Fără cale ferată, dura o săptămână până ajungea la piață o căruță cu lemne și, din cei maxim 200 de lei încasați pentru aceasta, era cu totul imposibil întreținerea unei familii, așa că au cerut ministerului să repornească măcar o porțiune din linia îngustă¹³⁵. În septembrie 1937, „Tișița” a primit permisiunea de a demonta întreaga linie de cale ferată industrială, situație în care în martie 1938 a întâmpinat rezistența sătenilor din localitățile afectate. Acest lucru a fost împiedicat în mai multe locuri, argumentând că compania industrială nu avea dreptul să facă acest lucru după expirarea contractelor de închiriere. Deși „Tișița” a contestat acest lucru, proprietarii săi fiind forțați într-o situație de constrângere, încă din decembrie 1937 negocia cu prefectura Putna, precum și cu liderii comunităților sătești mai violente, cu privire la despăgubirile ce trebuiau acordate satelor. Totuși, acestea nu au fost plătite direct. După ce au „voit să ajute” satele în cauză, au decis să le dea o donație bănească pentru binele public – pentru construcție de școală, biserică, baie publică etc. –, proporțională cu lungimea și întinderea liniei de cale ferată, prin prefectura Putna. „Tișița” a legat toate acestea de condiția demolării netulburate a liniei de cale ferată, promițând sume în valoare de 10.000 până la 120.000 de lei pe sat, iar în natură, un pod și un stingător de incendiu¹³⁶. Un caz special a fost Tulnici, cu care „Oituz” a fost implicat într-un proces juridic mai îndelungat¹³⁷. În acest caz, în esență, proprietarii au promis că vor renunța la amenda și cheltuielile de judecată impuse satului Tulnici, cu condiția ca respectiva comunitate să înceteze obstrucționarea activităților de exploatare forestieră a firmei „Oituz”¹³⁸.

„Tișița” a virat banii către prefectură la 21 martie 1938, dar prefectura a întârziat plata către comune. A fost nevoie de ceva timp pentru ca comunitățile sătești să înțeleagă faptul că nu pot cheltui sumele primite pe orice¹³⁹. Cu toate acestea, nu au putut veni cu planuri concrete, așa că prefectura a decis pe ce să cheltuiască banii: la Tulnici pentru o clădire de școală, la Soveja pentru construirea unei băi publice, la Răcoasa pentru repararea bisericii și construcția drumurilor, la Negrilești pentru construcția școlii, la Câmpuri pentru reparația drumurilor sătești și construcția școlii¹⁴⁰.

¹³⁵ *Ibidem*, f. 69.

¹³⁶ *Ibidem*, f. 44, 150–151, 153–156.

¹³⁷ SJAN Covasna, Fond *Tribunalul Trei Scaune*, dos. nr. 508/1929, f. 1–723.

¹³⁸ SJAN Vrancea, Fond *Prefectura Județului Putna*, dos. nr. 97/1937, 177, f. 179.

¹³⁹ A se vedea conținutul comunicării dintre satele Răcoasa, Negrilești, Câmpuri, Soveja și Tulnici, pe de o parte, și Prefectura Putna, pe de altă parte, în perioada martie 1938 și ianuarie 1939. *Ibidem*, f. 36–43, 45–137, 178, 185–200.

¹⁴⁰ În ceea ce privește valoarea banilor, trebuie menționat că în cazul Răcoasei, planul de renovare a bisericii s-a ridicat la ceva mai mult de 15.000 de lei. În 1943, din cauza inflației

În esență, demolarea căii ferate a pus capăt istoriei „Tișiței”. Banca Chrissoveloni, care a jucat un rol cheie în lichidarea societății industriale, și-a asumat un rol inclusiv în ultimele săptămâni de existență a corporației, în vara anului 1940 participând la pregătirea vânzării finale a elementelor parcului industrial¹⁴¹. Într-un articol din 9 februarie 1941, cotidianul bucureștean „Universul” desemna societățile comerciale din județul Putna care fuseseră radiate din registrul firmelor, menționând și legenda firmă industrială înregistrată cândva la Focșani¹⁴².

În loc de concluzii

Reconstituirea istoriei „Tișiței” de-a lungul a trei decenii face posibilă utilizarea unei abordări de jos în sus atunci când interpretăm prăbușirea Austro-Ungariei, reconfigurarea Europei Centrale și de Est după Primul Război Mondial și consolidarea noilor state naționale create în regiune; prin examinarea proceselor de adaptare, rezistență și negociere a protagoniștilor locali și regionali și a grupurilor lor constitutive, a schimbărilor naționale, trans-și internaționale în noul context de putere reprezentat de noile granițe și noile instituții.

Această poveste este lupta individului cu administrația românească de stat a vremii: Armin Mikes, ca un respectat aristocrat maghiar, a putut inițial să-și desfășoare afacerea în condiții economice favorabile, dar după războiul pierdut care a dus la prăbușirea Monarhiei, devenit minoritar, străin, solicitând fără succes cetățenia română, a trebuit să recurgă la mijloace de supraviețuire greu de urmărit, pe parcursul căreia și-a mascat mai mult sau mai puțin cu succes proprietatea prin tranzacții, cu consilii de administrație compuse din români și, prin cooperarea cu creditorii săi (Credit-Anstalt, Castiglioni, Depositenbank, Holzhandels A.G.), asigurând funcționarea cu aport de capital străin. După impasul luptelor juridice, cu influență politică și bune legături la București¹⁴³, a obținut o naționalizare limitată, iar apoi evenimentele de politică externă din anii 1930, mai favorabile din punct de vedere maghiar, au făcut posibil să se retragă decent cu salvarea daunelor.

de război, salariul unui funcționar era în jur de 4.500 de lei. *Ibidem*, dos. nr. 51/1939, f. 188, 191–192.

¹⁴¹ SMAN București, Fond *Tișița*, dos. nr. 1/1907-1934, f. 163–166; nr. 2/1923-1939, f. 107–125.

¹⁴² *Firme comerciale radiate în orașul Focșani și jud. Putna*, „Universul”, anul 58, nr. 36, 9 februarie 1941, p. 6.

¹⁴³ Raoul Bossy, *Recollections of a Romanian Diplomat, 1918-1969. Diaries and Memoirs of Raoul Bossy*, vol. 1-2, Stanford, California, Stanford University Press, Hoover Institution Press, 2003, p. 166, 176.

Fabricile, căile ferate și celelalte investiții ale companiei industriale au avut un efect clar pozitiv pe termen lung asupra locuitorilor din localitățile mici din regiunea Vrancea din Moldova, atât din punct de vedere social, cât și economic. Cu toate acestea, odată cu prăbușirea agriculturii tradiționale în satele de munte¹⁴⁴ și în umbra naționalismului caracteristic epocii, acest lucru a devenit evident comunităților locale abia în ajunul demolării instalațiilor companiei. În trecut, comunitățile sătești au luat măsuri împotriva companiei pentru apărarea drepturilor de folosință a pădurilor sau criticând practicile „Tișiței”. Cu toate acestea, elita politică românească a vremii de la București era aparent mai mult de partea companiei, ceea ce a devenit cel mai evident atunci când aceasta a fost încetată, sabotând în esență cererea localnicilor de a salva linia de cale ferată, decizie pe care au încercat apoi să o contracareze cu investiții locale paternaliste. Acest lucru a contribuit și la faptul că astăzi Vrancea este printre cele mai defavorizate regiuni din România.

Povestea lui Mikes și „Tișița” este așadar de mai multe ori povestea elitei în perioada prăbușirii Austro-Ungariei și a creării statelor succesore. Venind din elita maghiară, Mikes va face parte din elita de afaceri a regiunii. Până la Primul Război Mondial, compania industrială a funcționat cu ajutorul conservatorilor iar după război, cu sprijinul controversat al Partidului Poporului și a Partidului Național Liberal, de la înființare până la sfârșit, miniștri români, foști, actuali sau de mai târziu, i-au fost moașe, iar prin administrația de stat, gestionau și conflictele cu elitele satului și cele de la nivel județean. Modelul de afaceri al lui Mikes, care a folosit rețeaua politică în mod competent, cu un bun marketing și bucurându-se de succes înainte și în timpul Primului Război Mondial, s-a dovedit a fi atractiv atât pentru marile bănci din Budapesta ale vremii, casa bancară Rothschild din Viena, cât și mai târziu pentru Allgemeine Depositenbank și Camillo Castiglioni. Totuși, investitorii străini, în cadrul noii statalități românești, contrar lui Ármín Mikes, care a profitat mai bine de condițiile locale decât ei, nu au reușit să găsească un *modus vivendi* care să asigure profitul afacerii și, în cele din urmă, s-au decis în favoarea retragerii forțate, în timp ce Mikes a rămas, fiind strâns legat nu doar de România, ci și de pădurile sale din Trei Scaune și Vrancea.

Este sustenabilă și în acest caz afirmația lui Gábor Egry că discrepanța dintre discursul normativ, naționalist al statalității și practica ambiguă a

¹⁴⁴ George Andrei, *Whose Nature Is It? Contesting Forest Regulation and Land Reform in Interwar Transylvania*, „Balkanologie” 16(2) (2022), <https://doi.org/10.4000/balkanologie.3289>; Monica Vasile, *Formalizing commons, registering rights: the making of the forest and pasture commons in the Romanian Carpathians from the 19th century to post-socialism*, „International Journal of the Commons”, 12 (1) (2018), p. 170–201. <http://doi.org/10.18352/ijc.805>

românizării a generat un recul la nivel local, o reacție care a explicat eșecul românizării sectorului industrial cu corupția țării și elitele sale, precum și cu persistența celorlalți etnici în societate¹⁴⁵. Pașii făcuți de elita politică românească pentru dezvoltarea industriei naționale și, în consecință, necesitatea unei acțiuni mai pragmatice, sunt vizibili în anii 1920, dar după marea criză economică au trecut pe plan secund; fiind favorizate măsurile populiste, care nu mai erau în concordanță cu interesele imediate ale oamenilor din regiune și care s-au concentrat mai degrabă pe votul național.

¹⁴⁵ A se vedea textul prezentării lui Gábor Egry intitulată *The Moral Economy of High Imperial Capital? The (Non-)Nationalization of Foreign Companies in Post-WWI Romania and the Idea of a Romanian National Economy*, susținută la conferința organizată de The Association for Slavic, East European, & Eurasian Studies (ASEEES) în Statele Unite ale Americii: <https://www.aseees.org/sites/default/files/downloads/ASEEES%202021%20Virtual%20Program%20final.pdf>. (accesat la data de 16 noiembrie 2023).